

NUTQIDA MUAMMOSI MAVJUD O‘QUVCHILARNING SHAXSIY VA IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Abdiyeva Nazira Umirzaqovna

Farg‘ona viloyati Yozyovon

tumani 39-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada nutqida muammosi mavjud o‘quvchilarning shaxsiy hamda ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, ularning emotsional holati va jamoadagi moslashuv jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, bunday o‘quvchilar bilan ishlashda psixologik va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: nutq muammosi, o‘quvchi psixologiyasi, ijtimoiy moslashuv, emotsional holat, muloqot, psixologik yordam, logopediya, tarbiya.

KIRISH

Bugungi kunda nutqida muammosi mavjud o‘quvchilar bilan ishlash ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Nutqdagi kamchiliklar bolaning nafaqat muloqotiga, balki uning ruhiy holati va ijtimoiy moslashuviga ham ta’sir ko‘rsatadi. Nutq insonning fikr almashish va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishdagi asosiy vositalardan biridir. Shu sababli nutqdagi muammolar o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Psixologik jihatdan bunday o‘quvchilarda tortinchoqlik, xavotir, uyatchanlik yoki tengdoshlar bilan muloqotdan qochish holatlari kuzatiladi. Ayrim hollarda ular o‘z fikrini erkin ifoda etishda qiynaladilar. Ijtimoiy muhit ham nutqida muammosi mavjud bolalarning rivojlanishiga katta ta’sir qiladi. Tengdoshlarning masxara qilishi yoki noto‘g‘ri munosabati bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maktab psixologi va logopedning hamkorligi bunday o‘quvchilar bilan ishlashda muhim ahamiyatga ega. Individual yondashuv orqali bolaning emotsional holatini qo‘llab-quvvatlash zarur. Pedagoglar bunday o‘quvchilarga sabr-toqat va tushunuvchanlik bilan yondashishlari kerak. Rag‘batlantirish va ijobiy munosabat bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Oiladagi sog‘lom psixologik muhit ham muhim omildir. Ota-onaning mehribonligi va qo‘llab-quvvatlashi bolaning ruhiy barqarorligini mustahkamlaydi.

Psixologik treninglar va muloqot mashg‘ulotlari o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuviga yordam beradi. Guruhiy faoliyat orqali ular tengdoshlar bilan erkin muloqot qilishni o‘rganadilar. Nutqni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar va logopedik metodlar bolaning nutq faoliyatini yaxshilashda samarali hisoblanadi.

Shuningdek, o‘quvchilarning qobiliyat va qiziqishlarini rivojlantirish ularning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Har bir muvaffaqiyatni qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Insonning eng muhim xususiyatlaridan biri uning nutq vositasida o‘zaro aloqa bog‘lay olishi, fikrlay olishi va so‘zlash qobiliyatiga ega bo‘lishidir. Turli xil tovushlarning ma‘lum tartibda birgalashib qo‘shilishidan yuzaga kelgan ma‘noli nutq muayyan organizmlarning faoliyati natijasida paydo bo‘ladi.

Nutq murakkab funksional jarayon hisoblanadi. Uning asosida muloqot jarayonidagi til birliklarini o‘rinli qo‘llash yotadi. Tilning murakkab sistemasi uzoq muddatli ijtimoiy-tarixiy rivojlanish mahsuli bo‘lib, u bola tomonidan nisbatan qisqa muddatlarda o‘zlashtirib olinadi. Nutq rivojlanishi jarayonida tafakkur qobiliyatlari va bilish faoliyatining oliy jarayonlari shakllanadi. So‘zning ahamiyati o‘z – o‘zidan umumlashtiruvchi bo‘lib, shu munosabat bilan o‘zida nafaqat nutq birligini, balki tafakkur birligini ham namoyon qiladi. Ular aynan o‘xshash emas, shuning bilan birga ma‘lum darajada bir – biriga bog‘liq bo‘lmagan holda paydo bo‘ladi. Ammo bolaning ruhiy rivojlanish jarayonida murakkab va sifati jihatidan yangi birlik nutqiy tafakkur, nutqiy fikrlash faoliyati paydo bo‘ladi.

Axborot va texnologik jarayonlar hamma narsani iste‘mol qilish uchun eng qulay usul emas. yosh bolalar o‘rtasidagi muloqotning rivojlanishiga ta‘sir qiladi. Markaziy asab tizimi kasalliklari bilan bir qatorda eshitish qobiliyatining buzilishi, bolaning ijtimoiylashuvi va har tomonlama rivojlanishiga kompyuter o‘yinlari va multfilmlarga bo‘lgan ishtiyoq salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bunday bolalar ko‘pincha jamoadan chetlashtiriladi, ular uchun qarindoshlari va do‘stlarining his-tuyg‘ularini tushunishni o‘rganish qiyin kechadi va vaqt o‘tishi bilan boshqalar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklar paydo bo‘ladi.

Nutqiy muammoli bolalarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, bunday bolalar uchun muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvning mos usulini tanlash juda qiyin. Avvalo, bolani o‘zini nutq faoliyatining mustaqil sub‘ekti sifatida idrok etishga o‘rgatish, tengdoshlari va kattalar bilan birgalikdagi faoliyatda o‘zaro munosabatda bo‘lish qobiliyatini shakllantirish talab etiladi.

Nutqiy faoliyati buzilgan bolalar soni yil sayin ortib bormoqda. Ko‘pincha, bu bolalar umumiy rivojlanish tipidagi muassasalarda o‘qitiladi. Shuning uchun har bir bog‘cha o‘qituvchisi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lishi, og‘ish turlarini ajrata olishi, ularning xususiyatlarini va bunday bolalar bilan ishlash qoidalarini bilishi kerak. Zamonaviy o‘qituvchi pedagogik jarayonni qurishi va har bir bolaning yosh xususiyatlarini, ta‘lim ehtiyojlarini, imkoniyatlarini, shu jumladan nogironlarni hisobga olishi kerak - boshqacha qilib aytganda, nutqi bo‘lgan bolalarning muvaffaqiyatli moslashishi va ijtimoiylashuvi uchun zarur bo‘lgan hamma narsani qilishi kerak. buzilishlar.

Nutq va tilni ayni bir narsa deb hisoblab bo‘lmaydi. Nutq inson boshqa kishilar bilan munosabatda bo‘lish maqsadida tildan foydalanadigan faoliyatdir. Har bir inson muomalani o‘zicha amalga oshiradi. Biroq, bu muomala muayyan millat foydalanadigan o‘sha bir xil vositalari yordamida yuz beradi. Til esa ana shu vositalar yordamida vujudga keladi. Til tovush hamda so‘z boyligi, shuningdek, grammatik shaklga ham egadir. Til ijtimoiy ishlab chiqarish taraqqiyoti davomida kishilar o‘rtasidagi nutq vositasidagi muomala jarayonida vujudga keladi va uni inson tayyor holda o‘zlashtirib oladi.

Aqli zaif bolaning xususiyati shundan iboratki, uning psixikasi qoidaga bo‘ysunmaydigan sharoitlarda va anomal taraqqiy topish jarayonida shakllanadi. Aqli zaif bola sog‘lom tengdoshlaridan shu bilan farqlanadiki, uning avvalgi tajribasi va rivojlanishida bundan keyingi psixik kamol topish uchun zarur shart – sharoitlarni tashkil etuvchi mexanizmlar va psixik jarayonlar shakllanmagan bo‘ladi. Shunday qilib, aqli zaif bolaning umumiy psixik taraqqiyot darajasi odatdagi sharoitlarda uning maktab bilimlari, ko‘nikma va malakalarni ongli sur‘atda egallashini ta‘minlay olmaydi. Bolaning psixik kamol topishiga uni ommaviy maktabda o‘qitib ko‘rish zarar yetkazishi ham mumkin. U maktab yoshiga yetarkan, o‘qish uchun yetarli tayyorlanmagan holda bo‘ladi, o‘quv topshiriqlarining maqsadiga diqqatini to‘play olmaydi va qiyinchiliklarni yengib o‘ta olmaydi. Shu bilan birga, o‘z tengdoshlaridan ajralib turadi. Maktabdagi tartib qoidalarga bo‘ysuna olmaydi. Bularning hammasi o‘zlashtirmaslikka olib keladi. Shuning uchun ham yordamchi maktabning muhim vazifalaridan biri o‘quvchini umumiy taraqqiy topishida ilgari siljitish uchun pedagogik jarayonga korreksion vaziyatlarni singdirishdan iboratdir. Yetakchi faoliyat uning psixik jarayonlari bilan shaxsiy xususiyatlarida eng bosh o‘zgarishlarni taqozo etibgina qolmay, balki uning o‘sib borishida yaxshi ko‘rsatkichga ham egadir.

B.N. Pinskiy ta‘kidlashicha, aqli zaif bolalar o‘zlarining sog‘lom tengdoshlari mustaqil holda yoki o‘qituvchining ozgina ko‘magi bilan bajara oladigan vazifalarni uddalashlari uchun propedevtik hamda korreksion tarbiyaviy tadbirlarga ham muhtojdir. Nutqini o‘z vaqtida to‘g‘ri egallash bolaga atrofini o‘rab turgan odamlar bilan erkin muomala qilish imkonini beradi. Shuningdek, o‘z nutqini boshqarishiga ko‘maklashadi va nihoyat maktabda ta‘lim – tarbiya berish jarayonini ancha yengillashtiradi.

Aqli zaif bolalar o‘zlarining sog‘lom tengdoshlaridan farqli o‘laroq, ancha kech tilga kiradilar. Birinchi so‘zni aytish muddati bolaning uch, ba‘zan besh yoshigacha kechikadi. Avvalambor, bu yerda talaffuzdagi nuqsonlarni qayd etish ham kerak. G.A. Kainning tadqiqotlariga ko‘ra, yordamchi maktab o‘quvchilarining 66 foizi tutilib gapirishning u yoki bu shakliga duchor bo‘lishadi. Aqli zaif bolalarda nutqiy nuqsonlarning shunchalik katta miqdorda uchrashi tasodifiy hol emas. Zero, bosh miya po‘stlog‘ining shikastlanishi va fonematik eshituvning buzilishiga, artikulyatsion

apparat harakatining izdan chiqishiga ham olib keladi. Aqli zaif bolalar tilning lugʻaviy boyligini egallashda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladi. Aqli zaif oʻquvchilar qoʻllaydigan soʻzlar zaxirasi odatdagi meʼyorga tenglashtirib boʻlmaydigan darajada tor boʻladi.

Aqli zaif bolalarning maktabgacha tarbiya davridagi nutqiy aloqa qilish faoliyati bilan bogʻliq tajriba kamroq vaqtni 3-4 yilni oʻz ichiga oladi. Shunda ham uning rivojlanish surʼati keskin orqada qolgan, nutq faolligining zaifligi kuzatiladi. Bolaning maishiy soʻzlashuv nutqi yaxshi rivojlanmagan boʻladi. Bu esa oligofren bolaga kattalar bilan nutqiy aloqa qilishni qiyinlashtiradi. Bola suhbatlarda ishtirok etaolmaydi, savollarga bir xil tarzda, doim ham toʻgʻri javob beravermaydi. Topshiriq hamda vazifalarni bajarish unga qiyinchilik keltirib chiqaradi. Aqli zaif bolalar uchun xarakterli boʻlgan fonematik eshitishning yaxshi rivojlanmaganligi hamda nutq harakatidagi kamchiliklar bir-biriga taʼsir etadi va nutqning rivojlanishini tormozlaydi. Biroq, shuni nazarda tutish lozimki, nutq aʼzolari harakatidagi kamchiliklarni haddan tashqari koʻpirtirib koʻrsatish maqsadga muvofiq boʻlmaydi, negaki bu buzilishlar keyinchalik oson bartaraf etilishi mumkin. Asosiy, yetakchi rol fonematik eshitishning yaxshi rivojlanmaganligiga tegishli boʻlib, u aqli zaif bolalarning umumiy rivojlanish nuqsonlarining oqibati hisoblanadi. Aqli zaif bolalar talaffuzidagi nuqsonlar — nutqning toʻliq rivojlanmaganligining koʻrinishlaridan biri hisoblanadi. Meʼyorida rivojlanayotgan bolalarda kuzatiladigan talaffuz nuqsonlaridan farqli ravishda, aqli zaif bolalarda uchraydigan talaffuz kamchiliklari boshqalarga nisbatan anchayin murakkab, shuning uchun ham bartaraf etish birmuncha qiyin boʻlgan sabablarga ega hisoblanadi. Ularning asosida bola tomonidan ona tilining tovush tomonini oʻzlashtirish sekinlashganligi yotadi. Aqli zaif bolaga eshitilishi boʻyicha oʻxshash fonemalarni ajratish va soʻzning tovush tahlilidagi qiyinchiliklardan namoyon boʻladigan fonematik buzilishlar xosdir. Bular talaffuz nuqsonlarini keltirib chiqaradi.

Darhaqiqat, oʻxshash tovushlarni yetarlicha aniq ajrata olmasdan bola ularni toʻgʻri talaffuz qilishni ham oʻrgana olmaydi, negaki mustaqil ravishda oʻzining talaffuzini nazorat qilib, takomillashtira olmaydi. Soʻzning tovush tahlili va sintezning nuqsonlari oʻz navbatida ularning tuzilishini egallab olishga toʻsqinlik qiladi. Soʻzlarda tovushlarni tashlab ketish yoki oʻrnini almashtirish, shu bilan birga, soʻzni oxirigacha aytmaslikka ham olib keladi.

Aqli zaif bolalarda soʻzlar boyligi odatda juda sekinlashgan boʻlishi kuzatiladi. Ular koʻpincha doimo uchraydigan, yaxshi tanish boʻlgan predmetlarning nomlarini ham bilmaydilar. G.L.Vigotskiyning maʼlumoticha, aqli zaif 1—2-sinf oʻquvchilari lugʻatida asosan ot va feʼllar ustunlik qiladi. G.M.Dulnev aqli zaif bolalar oʻz nutqida sifatlardan kam foydalanadilar, deb aytadi.

Yuqorida taʼkidlab oʻtilganidek, yordamchi maktab boshlangʻich sinf oʻquvchilarining 40—60% da turli nutq kamchiliklari uchraydi. Bu nuqsonlar orasida

asosiy qismni tili chuchuklik yoki manqalanish, duduqlanish tashkil etadi. Aqli zaif bolalar nutqining aloqa vositasi sifatidagi roli barcha tomonlardan zararlangan bo‘ladi. Bunda nutqning axborot, hissiy-iroda, boshqaruvchanlik vazifalari buzilgan hisoblanadi. Bunday bolalarda nutq bilan faoliyat orasida muvofiqlik ko‘zga tashlanmaydi. Nomuvofiqlik aqli zaif bola nutqi bilan uning xulqi orasida ko‘zga tashlanadi. Aqli zaif bolalar o‘zlarini nazorat qilish uchun o‘z nutqlaridan foydalana olmaydilar. A.R.Luriyaning ta’kidlashicha, sog‘lom bolalar bog‘cha yoshidanoq nutqdan nazorat quroli sifatida foydalana olar ekanlar.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, nutqida muammosi mavjud o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish ularning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri psixologik va pedagogik yondashuv orqali bunday o‘quvchilarning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Berdiyev G. Boshlang‘ich sinflarda shaxslararo munosabatdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish. — Toshkent, 1995. [5-70 b]
2. E. G‘oziyev - Yosh psixologiyasi. — T., 1994. [6-193 b]
3. L.R. Mo‘minova. Nutqida kamchiligi bor bolalarning psixologik-pedagogik diagnostikasi. — T., 2012. [1,2-34-36 b]
4. L. R. Mo'minova, S. R. Mamarajabova Maxsus Psixologiya - O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti Toshkent — 2013. [3,4-104-107 b]
5. Mamedov K.Q., Shoumarov G ‘.B. Aqli zaif bolalar psixologiyasi. — T., «O‘qituvchi», 1994. [7-126 b]
6. Mamedov K.Q. Maktabgacha yoshdagi bolalar va o‘quvchilarning aqliy rivojlanish xususiyatlari (psixik rivojlanishi sustlashgan bolalar haqida). Doktorlik dissertatsiya, 1994.
7. Po'latova P.M. Maxsus pedagogika, Oligofrenopedagogika «G‘afur G‘ulom». — T., 2005.
8. Z.Nishanova, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi, 2005.